

**ความเชื่อในพุทธธรรม สถานภาพในสถาบันสงฆ์
และความเชื่อทางการเมืองของพระสงฆ์ไทย**
Belief in Dhamma, Status and Political Belief of the Thai Sangha

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ*

Polsuk Jirakraisiri

อาจารย์ประจำพิเศษ สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ประเทศไทย
Lecturer, School of Political Science, Sukhothai Thammathirat Open University, Thailand

Email : k.paradee.par@gmail.com

Received : November 15, 2018

Revised : March 10, 2019

Accepted : April 11, 2019

บทคัดย่อ

ในสังคมไทย พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่สำคัญของวิถีชีวิตทางสังคม การเมืองและวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่ โดยมีสถาบันสงฆ์เป็นสัญลักษณ์แห่งการสืบต่อและมีพระสงฆ์เป็นผู้ศึกษา ปฏิบัติและถ่ายทอดหลักพุทธธรรมไปสู่พลเมือง นักวิชาการไทยหลายท่านจึงได้เพียรพยายามศึกษาความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างพุทธศาสนากับการเมือง เพื่ออธิบายถึงสัมพันธ์ภาพพระสงฆ์กับเมืองในชั้นที่จะยังประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม และการศึกษาเหล่านี้ได้ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระสงฆ์กับการเมืองในหลายประการ เป็นต้นว่า การอบรมสั่งสอนหลักธรรมของพระสงฆ์กับแนวความคิดทางการเมืองของผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครอง พฤติกรรมทางการเมืองของพระสงฆ์กับระบบการเมืองไทย และบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาทางสังคมและการเมือง การศึกษาเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับการเมืองนี้ ยังขาดการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการกำหนดพฤติกรรมของพระสงฆ์ทั้งทางโลกและทางธรรม การวิจัยนี้จึงต้องการศึกษาให้รู้ว่า พระสงฆ์ไทยมีความเชื่อทางพุทธธรรมและทางการเมืองอย่างไร ความเชื่อของพระสงฆ์ทั้งสองเรื่องนี้มีความสัมพันธ์กันหรือไม่อย่างไร และสถานภาพของพระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางการเมืองหรือไม่อย่างไร รวมทั้งสถานภาพของพระสงฆ์มีส่วนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางการเมืองกับความเชื่อในพุทธธรรมแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย เหล่านี้น่าจะมีประโยชน์ต่อการอธิบายภาพปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับการเมืองให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

* รศ.ดร.พลศักดิ์ จิรไกรศิริ Assoc.Prof.Dr.Polsuk Jirakraisiri.

การวิจัยนี้มีขอบเขตเฉพาะการศึกษาพระสงฆ์ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งครอบคลุมวัด ๓๙๙ แห่งในพื้นที่ ๒๔ เขต โดยใช้วิธีการศึกษาแบบรวบรวมข้อมูล ทั้งจากเอกสารและจากการสัมภาษณ์อย่างพระสงฆ์ชั้นมาศึกษา ๔๓๙ รูป ในลักษณะของการตอบแบบสอบถาม

เมื่อพิจารณาโดยสรุปเรียบร้อยแล้ว จะทำให้เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับการเมืองมากขึ้นในสาระสำคัญที่ว่า ถ้าพระสงฆ์มีความตระหนักในความเชื่อเกี่ยวกับหลักการปกครองโดยธรรม วิธีการปกครองโดยธรรมและวิถีชีวิตที่มีธรรมในระดับสูง พระสงฆ์มีแนวโน้มที่จะเชื่อในหลักการ วิธีการและวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยมากกว่าแบบอำนาจนิยม โดยมีเงื่อนไขว่าถ้าพระสงฆ์มีระดับปรียัติธรรมและพรรษาสูงขึ้น จะทำให้ความสัมพันธ์ข้างต้นมีแนวโน้มสูงขึ้น หมายความว่า ถ้าพระสงฆ์ระดับปรียัติธรรมและพรรษาสูงขึ้นและมีความตระหนักในความเชื่อเกี่ยวกับหลักการปกครองโดยธรรม วิธีการปกครองโดยธรรมและวิถีชีวิตที่มีธรรมมากขึ้น พระสงฆ์จะมีแนวโน้มในความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตยมากกว่าแบบอำนาจนิยม ส่วนสถานภาพด้านนิกาย พระสังฆาธิการและสมณศักดิ์มีผลต่อความสัมพันธ์ข้างต้นเพียงเล็กน้อย

คำสำคัญ : ความเชื่อในพุทธธรรม, ความเชื่อทางการเมือง, สถานภาพ

Abstract

In Thai society, Buddhism serves as a fundamental foundation affecting the social, political, and cultural aspects of the people's way of life, with the Sangha Institution as a symbolic representation of existence, and with the monks as disciples whose duties are to study and practice the Dhamma as well as to disseminate it to citizens. With this in mind, a number of Thai intellectuals have tried to probe into the interaction between Buddhism and Thai politics in an effort to describe their interrelationship, if the relationship is harmonious it will result in the majority's tranquility. Such investigations have shed light upon some issues relating to the Sangha and politics, for instance, between the process of Dhamma inculcation by the Sangha and political concept of the ruler and the ruled; the Sangha's political behavior and the Thai political system; and the role of the Sangha with regard to social as well as political development.

These investigations, however, have not touched upon the issue of the Sangha's fundamental belief, which forms the code of conduct of the Sangha both in secular and ecclesiastical aspects. To this end the following questions were addressed: What are the

Sangha's religious and political beliefs? Are these two beliefs significantly correlated, if so in what way? Is the Sangha's status correlated with the Sangha's political belief, if so-in what way? And do the differences in the Sangha's status affect the correlation between the Sangha's religious and political beliefs in any significant way, if so-on which direction? The outcome of this study should give a clearer perspective of the interaction between the Sangha and politics.

This study examines the Sangha in the Bangkok metropolitan only. The data was gathered from both documentary references and from the questionnaires distributed to a total of 439 Buddhist monks, randomly sampled from those in 399 Wat in 24 areas. The summary findings of the study, the essence of the interaction between the Sangha and politics is that the stronger the belief in the principles of rule by Dhamma, the methods of rule by Dhamma, and the way of life by Dhamma, the more likely the stronger the belief in democratic principles, methods, and the way of life will be rather than the authoritarian political belief. The more experience in the study of the Scriptures and the number of Vassa the Sangha has, the higher the correlation mentioned above becomes. In other words, the more experience in the study of the Scriptures, and the greater number of Vassa, as well as a stronger belief in the principles of rule by Dhamma, the methods of rule by Dhamma, and the way of life by Dhamma, the stronger the democratic political belief rather than the authoritarian political belief will. On the other hand, the status of sects, Sanghaddhikara, and Samanasak play only a minor role in the above-mentioned correlation.

Keywords: Belief in Dhamma, Political Belief, Status

ความนำ

การศึกษาศาสนาทางสังคมวิทยานั้น มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับโครงสร้างของสังคม เพราะทั้งสองเรื่องนี้มีส่วนประกอบต่าง ๆ ที่สำคัญที่มีผลต่อความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติ ความคิดเห็น และอื่น ๆ ที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคม ความเชื่อเหล่านี้อาจจะได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมศาสนาและโครงสร้างทางสังคมเท่า ๆ กัน หรือบางครั้งคำสั่งสอนในศาสนาจะมีความสำคัญมากกว่าโครงสร้างทางสังคม และในทางกลับกัน โครงสร้างทางสังคมก็อาจมีความสำคัญมากกว่าคำสอนทางศาสนา ดังนั้น การศึกษาความเชื่อของบุคคลไม่ว่าจะเป็นเรื่องศาสนาหรือการเมือง จำเป็นต้องศึกษาปัจจัยทั้งสองนี้ควบคู่กันไป โดยเฉพาะการศึกษาทางสังคมศาสตร์สมัยใหม่ จะศึกษาปรากฏการณ์ที่มาจากปัจจัยหรือสาเหตุหลายประการ เพื่อนำปัจจัยแวดล้อมทั้งหมดมาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์

นักสังคมวิทยาที่มีชื่อเสียงบางท่านเคยแสดงทัศนะไว้ว่า สังคมใดจะดำรงอยู่ได้อย่างราบรื่นและมั่นคง สังคมนั้นจะต้องมีการส่งเสริมจิตใจ มีความเชื่อ ค่านิยมและวัฒนธรรมที่กลมกลืนกัน เพื่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นของสังคมในลักษณะที่มีการประสานกัน มีความราบรื่น และมีความสามารถที่จะปรับตัวกับสภาพแวดล้อม^๑ และในฐานะที่ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม กิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง จะหาความสมบูรณ์ไม่ได้ หากไม่นำเอาอิทธิพลและผลที่ได้รับจากบทบาทของศาสนาเข้ามาร่วมพิจารณาถึงความสัมพันธ์ในสังคม^๒ เพราะมีการตั้งข้อสังเกตว่าบทบาทของบุคคลในสังคมมีส่วนได้รับอิทธิพลจากบทบาทของศาสนา ลักษณะอย่างนี้ทำให้เห็นว่าศาสนาเป็นหน่วยควบคุมทางสังคมหน่วยหนึ่งที่สำคัญ^๓

การศึกษาความเชื่อทางการเมือง ความเชื่อในพุทธธรรมและสถานภาพในสถาบันสงฆ์ เป็นการศึกษาตามแนวความคิดที่เน้นความสำคัญอยู่ที่ปัจจัยในสถาบันสงฆ์ คือเน้นหลักคำสอนในพุทธศาสนาและสถานภาพของพระสงฆ์ แต่ไม่ได้หมายความว่า ปัจจัยภายในสถาบันสงฆ์มีความสำคัญมากกว่าปัจจัยภายนอก เพียงแต่ได้มีผู้ศึกษาโครงสร้างทางสังคมและการเมืองของพระสงฆ์แล้ว สาเหตุที่เน้นความสำคัญอยู่ที่พุทธธรรมของสถานภาพของพระสงฆ์ ก็เพราะจากการสังเกตวิถีชีวิตของพระสงฆ์ภายในวัด พบว่าผู้บวชเรียนมีหน้าที่หลายประการ ประการหนึ่งที่สำคัญคือการศึกษาปริยัติธรรมเป็นเวลานาน ซึ่งถือเป็นการปลูกฝังให้เกิดความเชื่อในคำสอนของพระพุทธศาสนาต่อจากโรงเรียนและครอบครัว และ

^๑ Talcott Parsons and Edward A. Shils (eds.), *Toward a General Theory Action* (Cambridge; Mas, : Harvard University Press, 1950), part 2.

^๒ Elizabeth K. Nottingham, *Religion and Society* (New York: Random, 1962), pp. 21.

^๓ Samuel Koenig, *Sociology : An Introduction to the Science of Society* (New York: Barnes & Noble, Inc., 1957), p. 122.

ความเชื่อนี้จะเป็นรากฐานของความเชื่ออย่างอื่น เป็นต้นว่า ความเชื่อทางการเมืองได้ นอกจากนั้น ภายในสถาบันสงฆ์ มิใช่จะมีสถานภาพอย่างเดียวกัน ความแตกต่างในสถานภาพของพระสงฆ์เกิดขึ้นได้จากการแบ่งหน้าที่กันทำ ตามการศึกษา ตามวัย ตามความสามารถ และตามวัตรปฏิบัติ^๔ ซึ่งนำไปสู่ความแตกต่างในแบบการดำเนินชีวิตและโอกาสของชีวิตพระสงฆ์ ความแตกต่างนี้น่าจะมีความสำคัญต่อความเชื่อในพุทธธรรมและความเชื่อทางการเมืองพระสงฆ์ จากการศึกษาวิจัยมีข้อสรุปตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

ความเชื่อทางพุทธศาสนาของพระสงฆ์

สรุปได้ดังนี้

๑. พระสงฆ์ไทยให้ความสำคัญกับความเชื่อในหลักธรรมส่วนใหญ่ค่อนข้างมากและปานกลาง มีเพียงหลักธรรมส่วนน้อยเท่านั้นที่พระสงฆ์ให้ความสำคัญน้อย ดังมีรายละเอียดดังนี้

๑.๑ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับความเชื่อในอริยสัจและเบญจขันธ์ปานกลาง คือมีความเชื่อในมัชฌิมาปฏิปทา เบญจขันธ์เป็นสิ่งไม่เที่ยงและการไม่ยึดมั่นอยู่ในระดับสูงและเชื่อในทุกข์สุขเกิดจากจิตใจอยู่ในระดับต่ำ

๑.๒ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับความเชื่อในไตรลักษณ์ และกรรมค่อนข้างน้อย คือมีความเชื่อในปฏิจจสมุปบาท ความหวังของผู้มีศีลและความไม่เที่ยงของกรรมอยู่ในระดับต่ำทั้งสิ้น

๑.๓ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับความเชื่อในหลักการปกครองโดยธรรมค่อนข้างมาก คือมีความเชื่อในกัลยาณวัตร การยึดถือธรรมะเป็นใหญ่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และพรหมวิหารอยู่ในระดับสูง และมีความเชื่อในการเคารพธรรมกับราชสังคหวัตถุอยู่ในระดับปานกลาง

๑.๔ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับความเชื่อในวิธีการปกครองโดยธรรมปานกลาง คือมีความเชื่อในสามัคคีธรรม การยึดถือความประพฤติ การยึดถือปัญญาสันติธรรมและการยึดถือคุณธรรมอยู่ในระดับสูง มีความเชื่อในการใช้เสียงข้างมาก ความไม่มีอาวุโสแห่งพรรษา วัยชื้อบริหารนิยธรรมความเสมอภาคโดยกำเนิดและเท่าเทียมกันอยู่ในระดับปานกลาง และมีความเชื่อในความเป็นมิตรกับทุกคนในระดับค่อนข้างต่ำ

๑.๕ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับความเชื่อในวิถีชีวิตที่มีธรรมค่อนข้างมาก คือ มีความเชื่อในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ความรับผิดชอบต่อสังคม การไม่ค้าขายอาวุธอริยสาวกไม่มีสมณศักดิ์ การช่วยเหลือผู้อื่น หิริและโอตปัสสัปปุริสธรรมอยู่ในระดับสูง มีความเชื่อในสังคมสงเคราะห์ ความดีไม่ได้อยู่ที่ยศและสรรเสริญ ความไม่หลงในโลกธรรม การเข้าถึงพระสัทธรรม ความเป็นพลเมืองดีอยู่ใน

^๔ Somboon Suksamran, *Buddhism and Politics in Thailand* (Singapore: Institute of Southeast Asia Studies, 1982).

ระดับปานกลาง และมีความเชื่อในการมีจิตใจกว้างขวางธรรมะของคฤหัสถ์และความขยันหมั่นเพียรอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ

๒. สถานภาพที่มีอิทธิพลในการกำหนดความแตกต่างในความเชื่อทางพุทธศาสนาของพระสงฆ์ ได้แก่ ปริยัติธรรม และพรocha โดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ พระสงฆ์ที่มีระดับปริยัติธรรมสูงกว่ามีแนวโน้มที่จะมีความเชื่อทางพุทธศาสนามากกว่าพระสงฆ์ที่มีระดับปริยัติธรรมต่ำกว่า

๒.๒ พระสงฆ์ที่มีจำนวนพรochaสูงกว่ามีแนวโน้มที่จะมีความเชื่อทางพุทธศาสนามากกว่าพระสงฆ์ที่มีจำนวนพรochaต่ำกว่า

๓. สถานภาพที่นำมาทดสอบ และพบว่าไม่มีอิทธิพลต่อระดับของการมีความเชื่อทางพุทธศาสนาแตกต่างกัน ได้แก่ พระสังฆาธิการ นิการ และสมณศักดิ์ ในกรณีเช่นนี้ทำให้เห็นว่าพระสงฆ์ไม่ว่าจะมีระดับพระสังฆาธิการใด มีระดับสมณศักดิ์ หรือสังกัดธรรมยุตินิกายหรือมหานิกายล้วนไม่มีผลต่อความเชื่อทางพุทธศาสนาของพระสงฆ์

ความเชื่อทางการเมืองของพระสงฆ์

สรุปได้ดังนี้

๑. พระสงฆ์มีความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตยมากกว่าอำนาจนิยม ดังรายละเอียดดังนี้

๑.๑ พระสงฆ์มีความเชื่อในหลักการประชาธิปไตยมากกว่าหลักการอำนาจนิยม คือมีความเชื่อในอำนาจอันชอบธรรมมาจากความยินยอมของปวงชนและประชาชนมีสิทธิคัดค้านรัฐบาลอยู่ในระดับสูง มีความเชื่อในความสามารถ สติปัญญา และการรู้จักใช้เหตุผลของมนุษย์ มนุษย์มีสิทธิอิสรภาพและเสรีภาพ มนุษย์มีความเท่าเทียมกันกับอำนาจสูงสุดในการปกครองมาจากประชาชนอยู่ในระดับปานกลาง

๑.๒ พระสงฆ์มีความเชื่อในวิถีการประชาธิปไตยมากกว่าวิถีการอำนาจนิยม คือมีความเชื่ออยู่ในระดับสูงเกี่ยวกับการประชุมปรึกษาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การกำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่ของรัฐบาล การให้ความคุ้มครองทางกฎหมายและการเมือง การให้สิทธิในการเลือกตั้งทั่วไป การแบ่งแยกอำนาจ อธิปไตยและการแสดงประชามติอย่างเสรี

๑.๓ พระสงฆ์มีความเชื่อวิถีชีวิตประชาธิปไตยมากกว่าวิถีชีวิตอำนาจนิยม คือมีความเชื่ออยู่ในระดับสูงเกี่ยวกับความสนใจในการมีส่วนร่วมทางการเมือง การยึดถือในกติกาประชาธิปไตยและความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตน และมีความเชื่อในระดับปานกลางเกี่ยวกับความเชื่อมั่นในความสามารถ สติปัญญา และความมีเหตุผล ความเชื่อมั่นในความเท่าเทียมกัน การมองโลกในแง่ดี การยึดมั่นในความสำคัญ คุณค่า และศักดิ์ศรีของบุคคล การมีจิตใจต้องการประชาธิปไตย การเคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น การวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์ และมีลักษณะเป็นเสรีนิยม

๒. สถานภาพที่มีอิทธิพลในการกำหนดความแตกต่างในความเชื่อทางการเมืองของพระสงฆ์ ได้แก่ นิกายและปริยัติธรรม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ พระมหานิกายมีแนวโน้มที่จะมีความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตยสูงกว่า พระธรรมยุต

๒.๒ พระสงฆ์ที่มีระดับปริยัติธรรมสูงกว่ามีแนวโน้มที่จะมีความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตยมากกว่าพระสงฆ์ที่มีระดับปริยัติธรรมต่ำกว่า

๓. สถานภาพที่นำมาทดสอบและพบว่าไม่มีอิทธิพลต่อระดับของการมีความเชื่อทางการเมืองแตกต่างกัน ได้แก่ พระสังฆาธิการ พระสมณศักดิ์ และพรรษา กล่าวคือ พระสงฆ์ไม่ว่าจะมีระดับพระสังฆาธิการใด มีระดับสมณศักดิ์ใด และมีจำนวนพรรษามากเท่าใด ก็มีความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตยคล้ายคลึงกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางการเมืองกับความเชื่อในพุทธธรรมของพระสงฆ์

สรุปได้ดังนี้

๑. เฉลี่ยโดยทั่วไป พระสงฆ์มีความเชื่อทางการเมืองสัมพันธ์กับความเชื่อในพุทธธรรมค่อนข้างสูง โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑.๑ พระสงฆ์ยังมีความเชื่อในพุทธธรรมสูงขึ้น จะยังมีความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตยสูงขึ้น และอำนาจนิยมต่ำลง

๑.๒ พระสงฆ์ยังมีความเชื่อในพุทธธรรมสูงขึ้น จะยังมีความเชื่อในหลักการประชาธิปไตยสูงขึ้น และหลักการอำนาจนิยมต่ำลง

๑.๓ พระสงฆ์ยังมีความเชื่อในพุทธธรรมสูงขึ้น จะยังมีความเชื่อในวิธีการประชาธิปไตยสูงขึ้น และวิธีการอำนาจนิยมต่ำลง

๑.๔ พระสงฆ์ยังมีความเชื่อในพุทธธรรมสูงขึ้น จะยังมีความเชื่อในวิถีชีวิตประชาธิปไตยสูงขึ้น และวิถีชีวิตอำนาจนิยมต่ำลง

๒. กลุ่มพุทธธรรมที่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางการเมืองของพระสงฆ์ค่อนข้างสูง ได้แก่ ความเชื่อในหลักการปกครองโดยธรรม วิธีการปกครองโดยธรรม และวิถีชีวิตที่มีธรรม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ พระสงฆ์ยังมีความเชื่อในหลักการปกครองโดยธรรมสูงขึ้น จะยังมีความเชื่อในหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตประชาธิปไตยสูงขึ้นกับมีความเชื่อในหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตอำนาจนิยมต่ำลง

๒.๒ พระสงฆ์ยังมีความเชื่อในวิธีการปกครองโดยธรรมสูงขึ้น จะยังมีความเชื่อในหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตประชาธิปไตยสูงขึ้น กับมีความเชื่อในหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตอำนาจนิยมต่ำลง

๒.๓ พระสงฆ์ยังมีความเชื่อในวิถีชีวิตที่มีธรรมสูงขึ้น จะยังมีความเชื่อในหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตประชาธิปไตยสูงขึ้น กับมีความเชื่อในหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตอำนาจนิยมต่ำลง

๓. กลุ่มพุทธธรรมที่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางการเมืองของพระสงฆ์ค่อนข้างต่ำ และไม่มีค่าความสัมพันธ์ ได้แก่ ความเชื่อในอริยสัจและเบญจขันธ์ กับไตรลักษณ์และกรรมตามลำดับ กล่าวคือ พระสงฆ์รูปใด ไม่ว่าจะมีความเชื่อในอริยสัจ เบญจขันธ์ ไตรลักษณ์ หรือกรรมสูงต่ำเพียงใด ก็ไม่แนบเสมอไปว่าจะมีความเชื่อในหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตประชาธิปไตยหรืออำนาจนิยมสูงหรือต่ำอย่างไร

ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางการเมืองกับสถานภาพของพระสงฆ์

สรุปได้ดังนี้

๑. สถานภาพของพระสงฆ์ด้านปริยัติธรรมมีส่วนทำให้พระสงฆ์มีความเชื่อทางการเมืองทั้งด้านหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตแตกต่างกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑.๑ พระสงฆ์ที่มีระดับปริยัติธรรมสูงกว่า มีแนวโน้มที่จะมีความเชื่อในหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตประชาธิปไตยสูงกว่าพระสงฆ์ที่มีระดับปริยัติธรรมต่ำกว่า

๑.๒ พระสงฆ์ที่มีระดับปริยัติธรรมสูงกว่า มีแนวโน้มที่จะมีความเชื่อในหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตอำนาจนิยมต่ำกว่าพระสงฆ์ที่มีระดับปริยัติธรรมต่ำกว่า

๒. สถานภาพของพระสงฆ์ด้านนิกายและพระสังฆาธิการ มีส่วนทำให้พระสงฆ์มีความเชื่อทางการเมืองทั้งด้านวิธีการและวิถีชีวิตแตกต่างกัน (ยกเว้นด้านหลักการ) โดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ พระมหานิกาย มีแนวโน้มที่จะมีความเชื่อในวิธีการและวิถีชีวิตประชาธิปไตยสูงกว่าพระธรรมยุต

๒.๒ พระมหานิกาย มีแนวโน้มที่จะมีความเชื่อในวิธีการและวิถีชีวิตอำนาจนิยมต่ำกว่าพระธรรมยุต

๒.๓ พระสังฆาธิการระดับสูง มีแนวโน้มที่จะมีความเชื่อในวิธีการและวิถีชีวิตประชาธิปไตยสูงกว่าพระสังฆาธิการระดับต่ำ

๒.๔ พระสังฆาธิการระดับสูง มีแนวโน้มที่จะมีความเชื่อในวิธีการและวิถีชีวิตอำนาจนิยมต่ำกว่าพระสังฆาธิการระดับต่ำ

๓. สถานภาพของพระสงฆ์ด้านสมณศักดิ์และพรรษาไม่มีส่วนทำให้พระสงฆ์มีความเชื่อทางการเมืองทั้งด้านหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตแตกต่างกัน การพิจารณาความเชื่อทางการเมืองของพระสงฆ์ทุกด้านจึงไม่สามารถนำสมณศักดิ์และพรรษาพิจารณาร่วมได้

ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางการเมืองกับความเชื่อในพุทธธรรมของพระสงฆ์ ต่างสถานภาพ

สรุปได้ดังนี้

๑. เมื่อนำความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางการเมืองกับความเชื่อในพุทธธรรมมาจำแนกตามสถานภาพ พบว่า ค่าความสัมพันธ์ของทุกสถานภาพแตกต่างกันไปจากตอนที่ยังไม่ได้จำแนกพระสงฆ์ตามสถานภาพ กล่าวคือ

๑.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางการเมืองกับความเชื่อในพุทธธรรมของพระมหานิกาย มีค่าต่ำกว่าของพระธรรมยุต

๑.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางการเมืองกับความเชื่อในพุทธธรรมของพระสังฆาธิการ ระดับเจ้าอาวาสมีสูงกว่าพระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะ

๑.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางการเมืองกับความเชื่อในพุทธธรรมของพระสมณศักดิ์ มีค่าเรียงจากสูงไปต่ำ ได้แก่ พระราชาคณะ พระครูสัญญาบัตร และพระครู

๑.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางการเมืองกับความเชื่อในพุทธธรรมของพระเปรียญและพระนักธรรมมีค่าปานกลางพอ ๆ กัน

๑.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางการเมืองกับความเชื่อในพุทธธรรมของพระเถระ พระมัชฌิมะและพระนวกะมีค่าปานกลางพอ ๆ กัน

๒. เมื่อนำสถานภาพของพระสงฆ์มาพิจารณาโดยพิจารณาโดยละเอียด พบว่า ระดับปริยัติธรรมและพรรษาเท่านั้น ที่มีค่าความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางการเมืองและความเชื่อในพุทธธรรมอย่างมีสัดส่วนดังนี้

๒.๑ พระนักธรรมและพระเปรียญยังมีความเชื่อในพุทธธรรมสูงขึ้น จะยังมีความเชื่อในหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตประชาธิปไตยสูงขึ้น และยังมีความเชื่อในหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตอำนาจนิยมต่ำลง

๒.๒ พระนวกะ พระมัชฌิมะและพระเถระ ยังมีความเชื่อในพุทธธรรมสูงขึ้น ยังมีความเชื่อในหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตประชาธิปไตยสูงขึ้น และยังมีความเชื่อในหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตอำนาจนิยมต่ำลง

๓. สถานภาพของพระสงฆ์อื่น ๆ ไม่มีความสัมพันธ์เป็นแบบนี้ เมื่อนำค่าความสัมพันธ์แบบนี้ไปเทียบกับค่าความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อในพุทธธรรมกับความเชื่อทางการเมือง และสถานภาพของพระสงฆ์กับความเชื่อทางการเมือง พบว่าค่าความสัมพันธ์แบบนี้มีความสอดคล้องกับค่าความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อในพุทธธรรมกับความเชื่อทางการเมือง ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ความเชื่อในพุทธธรรมมีอิทธิพลต่อความเชื่อทางการเมืองของพระสงฆ์มากกว่าสถานภาพในสถาบันสงฆ์

การวิเคราะห์รวบยอด

การศึกษาความเชื่อทางการเมือง ความเชื่อในพุทธธรรมและสถานภาพในสถาบันสงฆ์ที่ผ่านมาพบว่าพระสงฆ์ไทยมีความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตยมากกว่าอำนาจนิยมทั้งในด้านการหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตโดยความเชื่อทางการเมืองของพระสงฆ์นี้มีความสัมพันธ์กับความเชื่อในกลุ่มพุทธธรรมเกี่ยวกับหลักการปกครองโดยธรรม วิธีการปกครองโดยธรรม และวิถีชีวิตที่มีธรรมอยู่ในระดับสูง ซึ่งสอดคล้องกับการมีความเชื่อในพุทธธรรมของพระสงฆ์ กล่าวคือ พระสงฆ์ไทยมีความเชื่อในหลักการปกครองโดยธรรม วิธีการปกครองโดยธรรม และวิถีชีวิตที่มีธรรมอยู่ในระดับค่อนข้างสูง ดังนั้น พุทธธรรมทุกกลุ่มหรือทุกหลักธรรมจึงมิใช่จะมีผลต่อความเชื่อทางการเมืองของพระสงฆ์โดยเท่าเทียมกัน หลักพุทธธรรมที่จะมีผลอย่างแท้จริงต่อความเชื่อทางการเมืองของพระสงฆ์ คือหลักพุทธธรรมที่มีลักษณะเกี่ยวข้องกับหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตในการเมืองการปกครองทั้งฝ่ายพุทธจักร และฝ่ายอาณาจักร นอกจากนี้ ปัจจัยที่จะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางการเมืองกับความเชื่อในพุทธธรรมของพระสงฆ์ คือ สถานภาพในสถาบันสงฆ์ ซึ่งจะส่งผลกระทบมากขึ้นตามลำดับสถานภาพ ดังนี้ ปริยัติธรรม พรรษา พระสังฆาธิการ นิิกายและสมณศักดิ์ โดยเฉพาะระดับปริยัติธรรมเป็นเพียงสถานภาพเดียวที่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อทางการเมือง ความเชื่อในพุทธธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางการเมืองและความเชื่อในพุทธธรรมของพระสงฆ์ไทย

เหตุผลในระดับปริยัติธรรมมีความสำคัญถึงเพียงนี้ เนื่องด้วยเหตุผลเกี่ยวพันกันหลายประการ คือ ประการแรก ในหลักสูตรประโยคนักธรรมเป็นหลักสูตรที่มุ่งหวังในเชิงปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ที่ตั้งใจจะรับใช้พระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง การศึกษาจึงเน้นหลักทางการแก้กระทู้ธรรม ปัญหาธรรม พระวินัย และศาสนพิธี ส่วนหลักสูตรประโยคบาลีเป็นหลักสูตรที่มุ่งหวังในเชิงวิชาการ สำหรับพระสงฆ์ที่ตั้งใจจะศึกษาพุทธธรรมอย่างจริงจังเหมือนกัน เพราะเน้นการแปลและการแต่งฉันท์ในการแปลภาษา ผู้แปลย่อมต้องเข้าใจพระธรรมวินัยด้วย พระสงฆ์ที่มีระดับปริยัติธรรมสูงขึ้น จะมีความเข้าใจในหลักพุทธธรรมต่าง ๆ ลึกซึ้งยิ่งขึ้น และยิ่งเวลาศึกษานานขึ้นเท่าใด โอกาสของการปลูกฝังให้เชื่อในพุทธธรรมย่อมมีมากขึ้นเท่านั้น

ประการที่สอง ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ มหาเถรสมาคมได้ประกาศหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีปรับปรุงใหม่^๕ โดยให้เพิ่มวิชาสามัญเข้าไปในหลักสูตรบาลีหลายวิชา เป็นต้นว่า ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นผลดีต่อพระสงฆ์ในด้านที่ว่า จะทำให้พระสงฆ์เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้กว้างขวางขึ้น โลกทรรศน์ก็จะยิ่งกว้างขึ้น การเพิ่มวิชาสามัญเข้าไปในหลักสูตรนี้มีส่วนสำคัญต่อการเรียนรู้ทางการเมืองของพระสงฆ์ ในแง่ที่ว่า พระสงฆ์จะตระหนักถึงการรับ

^๕ แฉกการณคณะสงฆ์, เล่ม ๕๒ (พ.ศ. ๒๕๐๗), หน้า ๑๗๖-๑๗๗.

ข่าวสารการเมืองมากขึ้น และมีความสำคัญในบทบาทของสถาบันทางการเมือง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อการโน้มน้าวให้พระสงฆ์มีความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตย

ประการที่สาม จากการสังเกตการศึกษาปริยัติธรรมของพระสงฆ์ จะใช้วิธีการอบรมสั่งสอนพุทธธรรมแบบไม่เน้นการบังคับ การศึกษาทุกอย่างเป็นไปโดยวิธีการสมัครใจ เพราะถ้าพระสงฆ์ไม่ชอบก็สามารถลาสิกขาออกไปได้ตลอดเวลา และเนื้อหาสาระของพุทธธรรมที่สอนก็เน้นทางประชาธิปไตย ดังจะสังเกตได้จากแบบเรียนนวโกวาทหรือแบบเรียนหมวดพระธรรมวินัย ของกระทรวงศึกษาธิการ

ประการสุดท้าย พระสงฆ์ที่มีระดับปริยัติธรรมสูงขึ้น จะยิ่งมีความเชื่อในพุทธธรรมมากขึ้นและมีโอกาสในการเชื้อหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตประชาธิปไตยมากกว่าอำนาจนิยม จึงพบว่าระดับปริยัติธรรมเป็นตัวเชื่อมสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อในพุทธธรรมกับความเชื่อทางการเมือง

ประเด็นที่น่าสนใจต่อไปก็คือ เมื่อหลักสูตร เวลา เนื้อหา และวิธีสอนปริยัติธรรม มีแนวโน้มจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ระดับปริยัติธรรมมีผลต่อทั้งความเชื่อทางการเมือง และความเชื่อในพุทธธรรมของพระสงฆ์ในทางที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมไทย ทั้งในด้านที่ชาวไทยเป็นชาวพุทธ จึงสมควรมีความเชื่อในพุทธธรรมและรัฐบาลไทยมีเป้าหมายที่จะให้มีการพัฒนาระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยขึ้นในเมืองไทย จึงเป็นไปได้ว่าระบบปริยัติธรรมที่เป็นมาในอดีตและปัจจุบันจะเอื้ออำนวยต่อประเทศชาติในวัตถุประสงค์ดังกล่าวได้ทั้งหมด เนื่องจากการศึกษาบาลีแบบใหม่ในปัจจุบันมีหลักการให้ศึกษาภาษาบาลีควบคู่กับวิชาการสมัยใหม่ และมีการฝึกอบรมในภาคปฏิบัติ โดยมีการขยายขอบเขตของหลักสูตรออกเป็น ๓ ศึกษา คือ บาลีศึกษา สามัญศึกษา และปริทัศน์ศึกษาบาลีศึกษาแบ่งการศึกษาออกเป็น ๑๐ ปี เปรียญตรี ๓ ปี เปรียญโท ๓ ปี เปรียญเอก ๔ ปี จนถึง ป.ธ. ๙ แต่ในปีที่ ๑๐ เพิ่มการค้นคว้าพระไตรปิฎก สายสามัญศึกษาเทียบเท่าประถมศึกษาตอนปลาย มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา (คณะอักษรศาสตร์ สาขาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และประวัติศาสตร์) และสายปริทัศน์ศึกษา มีการฝึกอบรมภาคปฏิบัติและวิชาประกอบทางศาสนา โบราณคดี จิตวิทยา และปรัชญา^๖

เมื่อพระสงฆ์ไทยได้รับประโยชน์จากระบบปริยัติธรรมที่ปรับปรุงใหม่นี้ จึงไม่สมควรที่จะลดหย่อนคุณภาพของบาลีศึกษา เพราะความยากของบาลีศึกษาอาจจะช่วยให้พระสงฆ์มีความเข้าใจพุทธธรรมอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ส่วนการศึกษาวិชาการสมัยใหม่ จะเป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์ในการที่จะเข้าใจโลกและชีวิต แล้วสะท้อนไปสู่การเข้าใจหลักธรรม ช่วยให้การศึกษาระบบดียิ่งขึ้นอีกเช่นกัน การรักษาศึกษาบาลี จึงเป็นสิ่งสำคัญและการคงไว้ซึ่งมาตรฐานแห่งการศึกษามูลฐาน บาลี น่าจะเป็นประโยชน์กว่าการปรับมาตรฐานเพื่อให้พระสงฆ์ได้สอนง่ายขึ้น จนหลักสูตรมากขึ้นหรือเพื่อให้พระสงฆ์มีกำลังใจสอนมากขึ้น

^๖ พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน,” ใน พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร : สยามสมาคม, ๒๕๑๓), หน้า ๔๑-๔๒.

เพราะการที่พระสงฆ์จะสำเร็จมากหรือน้อยนั้น ไม่น่าจะเป็นด้วยหลักสูตรบาลีศึกษายากเกินไป น่าจะเป็นที่ผู้ศึกษาไม่สนใจศึกษาอย่างจริงจังมากกว่า เนื่องจากฐานะของผู้สำเร็จการศึกษาปริยัติธรรมชั้นสูงสุด ก็ไม่มีเกียรติเท่าผู้ที่จบปริญญาตรี ค่อยังดำรงเพศบรรพชิตอยู่ ก็ไม่เป็นที่รู้จักสนใจ ยิ่งถ้าลาเพศไป ก็ยังไม่ปรากฏ กลับจะเป็นที่มุ่งมองไปในทางหยาบด้วยถึงกับปิดบังประวัติเดิมของตนเพราะกลัวคนอื่นจะรู้ว่าไปจากสถาบันสงฆ์ ดังนั้น ระบบปริยัติธรรมที่ควรปรับปรุงจึงน่าจะอยู่ที่สายสามัญศึกษา เพราะวิทยาการสมัยใหม่ก้าวหน้ารวดเร็วมาก การปรับปรุงการศึกษาสามัญ จะทำให้พระสงฆ์เข้าใจวิชาการใหม่ ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อรัฐในฐานะเป็นผู้เพิ่มกำลังในการผลิตได้ ไม่ไปเป็นภาระของสังคมในฐานะผู้ด้อยการศึกษา หรือเพิ่มปัญหาสังคมในฐานะเป็นผู้ว่างงาน เป็นต้น และที่สำคัญเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนา ในฐานะเป็นพระสงฆ์ที่มีความสามารถนำเคารพนับถือ

บทบาททางสังคมการเมืองของพระสงฆ์ในอนาคต

พระสงฆ์ปัจจุบันคือผู้ที่พำนักอาศัยอยู่ในวัด มีชีวิตอยู่ด้วยอุคมคติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ในพระธรรมวินัยได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์มีหน้าที่ผูกพันอยู่กับสังคมสงฆ์ และสังคมชาวบ้าน ในสังคมสงฆ์จะเห็นได้จากพุทธบัญญัติต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่อยู่ร่วมกันในวัด การกำหนดเขตสีมาอุปสมบทกรรม ปวารณาและกิจของสงฆ์อื่น ๆ ที่ให้สงฆ์เป็นใหญ่ รวมทั้งสังฆกรรม ด้วยการเคารพตามลำดับอายุพรรษา ในสังคมชาวบ้าน พระธรรมวินัยได้กำหนดให้พระสงฆ์ฝากชีวิตการเป็นอยู่ด้วยปัจจัย ๔ ไว้กับชาวบ้านและเตือนให้พระสงฆ์มีความสำนึกในหน้าที่และมีความสำนึกรับผิดชอบที่จะต้องมีชีวิตอยู่เพื่อประโยชน์และความสุขของมหาชน และให้พระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังคมในทางที่ถูกต้อง รักษาเกียรติและฐานะ ให้สมกับที่สังคมได้ให้ความเคารพและไว้วางใจให้อนุเคราะห์สังคมด้วยคุณธรรม หวังให้สังคมได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง มิได้มีจิตเจตนาแอบแฝงหวังอำมีสตอบแทนใด ๆ^๗

พระสงฆ์มีอีกชื่อหนึ่งว่า “ภิกษุ” แปลว่าผู้ขอ เพราะมีชีวิตอยู่ด้วยการภิกขาจาร คือ การบิณฑบาตในเรื่องผู้ขอ นอกจากจะทำให้พระภิกษุมีความรำลึกอยู่เสมอถึงความผูกพันและรับผิดชอบต่อสังคมแล้ว นับเป็นการอบรมตนเองในการลดทิฐิฐานะ และไม่ว่าภูมิหลังของตนจะเป็นใครมาจากไหน จะต้องมามีชีวิตอยู่อย่างผู้ขอบางลักษณะ แม้พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้ว่า ชีวิตเช่นนี้เป็นปรตัตตูปชีวี คือมีชีวิตได้เพราะการสละ การให้ของผู้อื่นในขณะเดียวกัน พระสงฆ์ต้องอบรมจิตใจให้เปี่ยมไปด้วยความเมตตา กรุณา และคุณธรรมอื่น ๆ ให้สมกับที่โบราณเรียกพระสงฆ์ผู้มาบิณฑบาต ว่า “พระมาโปรดสัตว์” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หรือสื่อกลางให้ศาสนิกชนเข้าใจวิถีพระธรรมวินัย^๘

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗-๑๔.

^๘ พระมหาสมทรง สิรินธโร, บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๒๕) หน้า ๒๐.

เมื่อสังคมไทยเข้าสู่ภาวะสังคมกำลังพัฒนาจากสังคมจารีตประเพณีไปสู่สังคมสมัยใหม่ ทั้งในเมืองและในชนบท ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่ถือความสำเร็จ และถือความมั่งคั่งเป็นเป้าหมาย สิ่งเหล่านี้ได้ก่อปัญหาความสับสนในทางจริยธรรม แม้ในเรื่องความดีความชั่ว เมื่อสังคมมีแนวโน้มว่าถือเงินและอำนาจเป็นเรื่องสำคัญ พระสงฆ์บางส่วนที่ไม่เข้าใจปัญหาที่ซับซ้อนนี้ ก็ยอมถูกระบบเสรี –ทุนนิยม ครอบงำความเห็นตามไปว่า คนมีเงินมีอำนาจเป็นคนดี พระสงฆ์ที่มีความคิดเห็นเช่นนี้จึงนำตนและวัดไปพัวพันอยู่กับคนมีเงิน มีอำนาจ ในขณะที่เดียวกันตนเองก็ตกเป็นอุปกรณ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองของชนชั้นนำทางสังคม ทำให้พระสงฆ์บางส่วนยึดติดในลาภ ยศ สรรเสริญ และโลกธรรมอื่น ๆ แต่การยึดติดนี้ ถ้าพิจารณาทางด้านฆราวาสแล้ว ไม่น่าจะมีปัญหาอะไร ถ้าพิจารณาด้านหลักพุทธธรรมอาจจะได้รับการติเตียน แต่ถ้าพิจารณาด้านหลักพุทธธรรมที่จะนำมาใช้กับสังคม ก็ไม่น่าจะมีความเสียหายต่อพระสงฆ์อย่างไร เพราะการยึดติดในสิ่งเหล่านี้มีผลน้อยมากต่อการมีความเชื่อทั้งในพุทธธรรมและในลัทธิการเมืองของพระสงฆ์

ปัญหาในบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน น่าจะมาจากการที่พระสงฆ์ไม่ปรับตัวให้เข้ากับความจริงสมัยใหม่มากกว่าความหลงในโลกธรรม พระสงฆ์มีจำนวนไม่น้อยที่พยายามยืนอยู่ในสภาพคงเดิมในท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ปลอ่ยให้ประชาชนไปสัมพันธ์กับอารยธรรมตะวันตก ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับราษฎร ซึ่งมีมาแต่เดิม เริ่มเหินห่างไป โดยเฉพาะด้านการศึกษา เมื่อชาวบ้านเกิดความรู้สึกว่าพระสงฆ์เป็นคณตรี ไม่ทันสมัย ไม่อาจจะเข้าใจกันได้ เพราะพระสงฆ์ขาดความรู้ที่จะใช้เป็นที่สื่อกลางในการนำประชาชนเข้าหาพุทธธรรม ยิ่งกาลเวลาผ่านไปความเข้าใจก็ยิ่งห่างกัน จนไม่อาจเข้าใจกันได้ และชาวบ้านเห็นว่าวิชาที่พระสงฆ์เล่าเรียนไม่อาจนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้หรือช่วยเหลือสังคมได้^๙

การปรับตัวของพระสงฆ์นี้ มิใช่ปรับตัวไปตามการยอมรับพระสงฆ์ของบุคคลทั่วไป หรือพระสงฆ์พยายามปรับตัวให้ไหลไปตามกระแสของคนส่วนใหญ่ เมื่อคนส่วนใหญ่ต้องการนิมนต์ท่านมาทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ เจิมป้ายหน้าบ้าน สะเดาะเคราะห์ ท่านก็ทำให้ หรือชาวบ้านไปหาท่านเพราะต้องการฤกษ์ยาม ขอนามให้บุตรหลาน ขอน้ำมนต์รักษาโรคภัยไข้เจ็บท่านก็สนองเจตนารมณ์อันงามของประชาชนอย่างไม่มียั้งคิด ตลอดจนรัฐบาลต้องการให้พระสงฆ์ช่วยเผยแพร่ประชาธิปไตยท่านก็สนองนโยบายของรัฐบาล^{๑๐} จุดยืนของพระสงฆ์ควรมีความแน่นอนตามพระธรรมวินัยมิใช่ปฏิบัติไปตามเจตนารมณ์ของรัฐบาลและประชาชน เพื่อป้องกันการประพฤติออกนอกกรอบสมณสาธูป ที่มีปรากฏในพระธรรมวินัยอย่างชัดเจน

^๙ พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน,” หน้า ๑๙-๒๒.

^{๑๐} จำนงค์ ทองประเสริฐ, พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๒๐), หน้า

พระสงฆ์ควรมียุทธวิธีเข้าช่วยเหลือรัฐบาลในหลายด้านนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่พระสงฆ์จะทำอะไร ควรดูสมณวิสัย ให้เหมาะสมกับสมณสาธูป พระสงฆ์กับการเมืองนั้นแยกกันไม่ออก แต่จะให้พระสงฆ์แสดงออกเป็นต้นว่า การฝึกฝนหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือพรรคการเมือง หรือเป็นผู้นำมวลชนในการเดินขบวน เรียกร้องหรือสนับสนุนทางการเมืองใด ๆ ไม่น่าจะเป็นสมณสาธูปที่น่าสรรเสริญ พระสงฆ์น่าจะช่วยเหลือรัฐได้ในการปลูกฝังความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตยให้แก่ประชาชนที่ละเล็กละน้อย โดยผ่านการเทศน์บ้าง การพัฒนาท้องถิ่นบ้าง การออกนิตยสารบ้าง การเปิดสอนในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์บ้าง การให้พระสงฆ์เป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ประชาธิปไตย เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในด้านที่ว่า พระสงฆ์เป็นตัวแทนของวัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน พระสงฆ์จึงกลายเป็นผู้นำทางจิตใจเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศ ในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความสามัคคี และให้รวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยหนึ่งได้ ดังที่พระมหาประยุทธ์ ได้แสดงทัศนะไว้ว่า

“ในสังคมประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ สิ่งที่ควบคุมความประพฤติของชนชั้นปกครองก็คือเสียงของประชาชน ซึ่งหมายถึงประชาชนที่ได้รับการศึกษาดีแล้ว แต่ถ้าประชาชนยังด้อยการศึกษาอยู่ และสถาบันอื่นที่เคยช่วยทำหน้าที่นี้หมดความหมายไป ระบบควบคุมก็เกิดช่องโหว่ จึงอาจเป็นสภาพที่เสี่ยงภัยก็ได้”^{๑๑}

ดังนั้น พระสงฆ์จึงควรมียุทธวิธีและหน้าที่ช่วยเหลือรัฐในทางการเมือง ซึ่งในทางวิชาการแล้ว เข้ากับหลักการโครงสร้างและหน้าที่ในทางสังคมวิทยา^{๑๒} ที่พิจารณาสังคมส่วนรวมว่าเป็นระบบหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยส่วนประกอบย่อย ๆ ที่ยึดเหนี่ยวและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ส่วนประกอบเหล่านี้จะปรากฏเป็นรูปสถาบันทางสังคมรูปต่าง ๆ โดยมีหน้าที่ช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ เป็นเสมือนกลไกที่ทำงานเพื่อประโยชน์ของสังคม แต่ละสถาบันจะมีหน้าที่ของตน ยิ่งเป็นการตอบสนองต่อความต้องการสมาชิกของสังคมและของสถาบันอื่น ๆ ด้วย และการทำหน้าที่เหล่านี้จะเป็นไปในทางที่สนับสนุนซึ่งกันและกันในขั้นสุดท้าย

ในฐานะที่สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันหนึ่งในสังคมไทย ที่มีพระสงฆ์เป็นบุคลากรในการสืบพระศาสนา พระสงฆ์ควรมียุทธวิธีทางการเมืองเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน และเป็นผู้ชักจูงให้ประชาชนไปสู่เป้าหมายในชีวิตที่ถูกต้อง ซึ่งมีใช้ด้วยการเทศน์ แต่ด้วยการกระทำทั้งเทศน์ และพัฒนาจิตใจและความปรารถนาของประชาชนให้ดีขึ้น

ในสังคมไทย พระสงฆ์เป็นผู้มีเวลา ความรู้และความสามารถที่จะทำประโยชน์ให้เกิดกับชาวบ้านได้ ในขอบเขตที่กว้างขวางมาก พระสงฆ์และประชาชนจะดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในแต่ละชุมชนด้วยความสัมพันธ์

^{๑๑} พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน,” หน้า ๑๘.

^{๑๒} Robert M. Mclver and Charls H. Page, “Social Change,” in *Society: An Introductory Analysis* (New York: Rinehart, 1954), pp. 508 – 635.

อันใกล้ชิด ประชาชนก็จะเพิ่มความศรัทธาในพระพุทธานุภาพจากความจูงใจที่ไม่หวังผลตอบแทนของพระสงฆ์ ชาวบ้านจะไม่ละทิ้งศาสนาพุทธและจะตั้งใจช่วยเหลือในการต่อสู้กับปัญหาการครองชีพและการแก้ไขปรับปรุงสภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมของชุมชนให้ดีขึ้น ร่วมกับพระสงฆ์ ความรับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เป็นการตอบสนองทางจิตวิทยาอันเกิดจากความใกล้ชิดที่มีมาอย่างต่อเนื่องกับบุคคล และสังคม^{๑๓} หรือที่ นีลส์ มุลเดอร์ ได้แสดงทัศนะไว้ว่า การที่คนไทยทั่วไปแสดงพฤติกรรมทางศาสนาก็เนื่องจากแรงจูงใจที่ต้องการทำความดี เพราะการทำความดีนั้นจะเป็นผู้ชักชวนให้ชาวบ้านทำกิจกรรมในการพัฒนาต่าง ๆ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ก็น่าจะมีโอกาสประกันความสำเร็จ เพราะกิจกรรมเหล่านั้น เป็นสิ่งที่คนทั่วไปเห็นว่า เป็นการทำบุญทำกุศลให้กับพระพุทธานุภาพอย่างหนึ่ง^{๑๔}

การที่พระสงฆ์เข้าช่วยเหลือพัฒนาชุมชน ไม่ว่าจะด้วยมีเจตนาอย่างไร ก็มีลักษณะช่วยรัฐพัฒนาบ้านเมือง ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเมืองแบบประชาธิปไตย ที่ให้ทุกคนร่วมกันพัฒนาบ้านเมืองโดยความสมัครใจ รวมทั้งงานพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ มีผลกระทบต่อการสร้างความสามัคคีในหมู่คณะการจัดตั้งกลุ่มพลังชนบท การให้ข่าวสารการเมืองแก่ประชาชน^{๑๕} ซึ่งมีความสำคัญต่อระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยทั้งสิ้น เป็นต้นว่า จากการวิจัยพบว่า ผู้ที่มีระดับข่าวสารการเมืองสูงกว่าจะรับรู้และเห็นความสำคัญของบทบาทหน้าที่ของสถาบันและองค์การต่าง ๆ ของรัฐมากกว่าผู้ที่มีระดับข่าวสารการเมืองต่ำกว่า นอกจากนั้น ผู้ที่มีข่าวสารการเมืองมากกว่าจะมีอัตราการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองและมีอัตราการไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งที่เกิดจากความสำนึกของตนเองสูงกว่าผู้ที่มีระดับข่าวสารการเมืองต่ำกว่าอีกด้วย^{๑๖}

พิจารณาสรุป

จากการวิจัยได้ข้อค้นพบหลายประการ ได้แก่ประการแรก พระสงฆ์ไทยมีความเชื่อทางการเมืองแบบประชาธิปไตยมากกว่าอำนาจนิยม ทั้งในด้านหลักการ วิธีการ และวิถีชีวิตทางการเมือง ประการที่สองพระสงฆ์ไทยมีความเชื่อในหลักการปกครองโดยธรรม วิธีการปกครองโดยธรรมและวิถีชีวิตที่มีธรรม ประการที่สาม ความเชื่อทางการเมืองของพระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางพุทธธรรมเกี่ยวกับหลักการปกครองโดยธรรม วิธีการปกครองโดยธรรม และวิถีชีวิตที่มีธรรม และประการสุดท้ายปัจจัยที่ส่งผล

^{๑๓} William J. Klausner, "The Thai Sangha and National Development," Visakha Pujā B.E. (1975) (Bangkok: The Buddhist Association of Thailand, 2521), pp. 30 – 35.

^{๑๔} J.A. Niels Mulder, *Monks, Merit and Motivation* (Illinois: Northern Illinois University Center for Southeast Asian Studies, 1973), p. 44.

^{๑๕} สมบูรณ์ สุขสำราญ, *พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓๔-๑๓๖.

^{๑๖} พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, *ข่าวสารการเมืองของคนไทย* (กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๔๐.

กระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางการเมืองกับความเชื่อทางพุทธธรรมของพระสงฆ์ไทย คือ สถานภาพในสถาบันสงฆ์ โดยส่งผลกระทบมากขึ้นตามลำดับสถานภาพ ดังนี้ ปรียัติธรรม พรรษา พระสังฆาธิการ นิิกาย และสมณศักดิ์

บรรณานุกรม

- จำนงค์ ทองประเสริฐ. **พระพุทศศาสนากับสังคมและการเมือง**. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๒๐.
- แถลงการณ์คณะสงฆ์. เล่ม ๕๒ (พ.ศ. ๒๕๐๗).
- พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. **ข่าวสารการเมืองของคนไทย**. กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๒๖.
- พระมหาประยุทธิ์ ปยุตโต. “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน,” ใน **พุทศศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : สยามสมาคม, ๒๕๑๓.
- พระมหาสมทรง สิรินธโร. **บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต**. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๒๕.
- สมบุญ สุธำราญ. **พุทศศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม**. กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.
- Klausner, William J. “The Thai Sangha and National Development,” **Visakha Puja B.E. (1975)**. Bangkok: The Buddhist Association of Thailand, 2521, pp. 30 – 35.
- Koenig, Samuel. **Sociology : An Introduction to the Science of Society**. New York : Barns & Noble, Inc., 1957.
- Mclver, Robert M. and Page, Charls H. “Social Change,” in **Society: An Introductory Analysis**. New York : Rinehart, 1954.
- Mulder, J.A. Niels. **Monks, Merit and Motivation**. Illinois: Northern Illinois University Center for Southeast Asian Studies, 1973.
- Nottingham, Elizabeth K. **Religion and Society**. New York: Random, 1962.
- Parsons, Talcott and Shils, Edward A. (eds.). **Toward a General Theory Action**. Cambridge; Mas: Harvard University Press, 1950.
- Suksamran, Somboon. **Buddhism and Politics in Thailand**. Singapore: Institute of Southeast Asia Studies, 1982.